

Genushistoriens utmaningar – kan Clio flyga och tänka fritt?

Kirsti Niskanen & Karin Hassan Jansson

Eftersom Clio har varit vår inspiration från början, är det viktigt att lära sig något om henne som inte är så väl känt. Muserna hade inget permanent hem: de dansade på Olympos-berget; Helikon-berget var också deras tillhåll. Och de varken satt eller gick – de flög...¹

Genushistorien har under de senaste 35 åren utvecklats till en sub-disciplin inom historieämnena. Området kan i dag betecknas som ett moget akademiskt fält med en självständig teoriutveckling, interna debatter och menings-skiljaktigheter och institutionaliserad infrastruktur (tidskrifter, konferenser och specialinriktade tjänster).² Fältet har utvecklats i en korsbefruktnings av feministiska och (i vid mening) genusvetenskapliga teoridiskussioner och teoretiska och metodologiska diskussioner som ägt rum inom historiedisciplinerna. Hur ser genushistorikerna själva på fältet i dag?

Syftet med detta specialnummer av *Scandia* är att stimulera teoretisk diskussion bland genushistoriker genom att ge ett antal forskare möjlighet att reflektera över fältets historia, utvecklingstendenser och utmaningar. De elva artiklarna i detta nummer presenterades ursprungligen som seminarieinlägg vid Historiska institutionen vid Stockholms universitet under läsåret 2010–2011.³ Författarna har haft stor frihet att forma sina texter med utgångspunkt i de frågor som seminarierna kretsade kring: Vilka har varit viktiga teoretiska förändringar och vändpunkter i feministisk akademisk historieforskning? Har genushistorikerna lyckats påverka och förändra historiedisciplinernas kanon? Hur har influenser från social- och kulturhistoria, från poststrukturalism, maskulinitetsforskning, queerforskning, sexualitetsforskning och forskning med postkolonialt och intersektionellt perspektiv utmanat och förändrat kvinno- och genushistoriens empiriska räckvidd, metoder och teorier?

Resultatet är ett pärlband av reflektioner, skilda röster och ställningstaganden, från olika forskargenerationer och från personer med olika geografiska och disciplinära tillhörigheter. Många teman återkommer i texterna och vi

vill kort beröra några av dem här: poststrukturalismens inflytande, frånvaron av genushistoriker på det genusvetenskapliga fältet samt vad genushistoriker kan bidra med till den genusteoretiska, vetenskapliga diskussionen.

*

Poststrukturalismen kom relativt sent till historieämnet. Det är inte förvånande med tanke på dominansen av de positivistiska och empiriska metoder som de flesta historiker använt sig av, konstaterar den brittiska historikern Sue Morgan i en introduktion till feministisk historiografi.⁴ I anglosaxisk teoridiskussion skapade poststrukturalismens intåg en hetsig debatt bland kvinno- och genushistoriker under 1990-talet.⁵ En försiktig slutsats som är möjlig att dra på grundval av de texter som presenteras här är att genushistoriker i Norden ofta införlivat poststrukturalistiska inslag i redan existerande perspektiv (Rosenbeck, Florin, Hassan Jansson, Sjöberg, Östman). Även inom anglosaxisk forskning har genushistoriker kritiskt sökt integrera poststrukturalistiska idéer i sin forskning, som Sonya Rose nyligen påpekat. I stället för att ta ställning för eller emot poststrukturalismen, har forskare som Judith Walkowitz och Kathleen Canning med flera sökt skapa en ”mellanväg” där de införlivat aspekter av poststrukturalism och samtidigt fört in frågor om social kontext och aktörskap i sina historiska analyser.⁶

Men det finns motröster. I Norden kan mottagandet av Yvonne Hirdmans inflytelserika genussystemansats ses som exempel. Hirdman introducerade begreppet genus i svensk historieforskning i slutet av 1980-talet. Hon förenade då en poststrukturalistiskt inspirerad förståelse av kvinnlighet och manlighet – definitionen av genus som föränderliga tankefigurer vilka ger upphov till föreställningar och sociala praktiker – med en mer traditionell, kvinnohistorisk förståelse av kvinnlig subjektivitet. Och hon har i stora drag hållit fast vid sina tidigare uppfattningar. Att enbart undersöka representationer av könsskillnad lämnar kvinnor av kött blod utanför samhällliga och historiska processer, till kvinnors nackdel och till nackdel för feministisk politik som bygger på kvinnlig solidaritet, har Hirdman med emfas hävdad i flera sammanhang under de senaste åren.⁷ Hennes ansats har inte blivit oemotsagd. Den har kritiserats för att vara för strukturalistisk och systemorienterad och för bristande problematisering av historiskt aktörskap.⁸ I detta nummer är Sara Edenheim kritisk mot de eklektiska inslagen i Hirdmans ansats. Hon tycker att genushistoriker med större konsekvens, stringens och teoretisk medvetenhet borde följa det poststrukturalistiska spår som Joan Scott utstakade under 1980-talet och utvecklade under 1990- och 2000-talen. Genushistoriker borde läsa Scotts senare verk, skriver Edenheim, och på allvar beakta hennes utveckling av begreppet genus utifrån en psykoanalytisk förståelse av könsskillnad.

Här kan man notera att det alltid finns en diskrepans mellan de teoretiska formuleringarna och förståelserna av ett begrepp, och operationaliseringarna och användningarna av samma begrepp. Det gäller både Scott och Hirdman. Edenheims uppmaning är ändå tankeväckande. Joan Scott är, hävdar Bente Rosenbeck i sin text i detta häfte, den enda historiker som haft betydelse för den könsteoretiska teoridiskussionen mer generellt. Samtidigt menar Rosenbeck att Scott, för henne personligen, varit för teoretisk och att hon i sin forskning låtit sig inspireras av teoretiker med större närhet till hennes egna empiriska fält, framför allt av Carrol Smith Rosenberg. Även andra författare, t.ex. Christina Florin och Maria Sjöberg, uttrycker sig i liknande ordalag: att sociala praktiker och materiella villkor inte ges tillräcklig teoretisk relevans i den radikala språketeoretiska teoribildningen och att fokus på identitetsfrågor riskerar att analyser av ekonomiska och sociala förhållanden hamnar i skymundan. Hur ska dessa skilda ståndpunkter tolkas?

Kanske kan uppdelningen i *kvinnohistoria* – historieskrivning som definieras av sitt studieobjekt, *feministisk historia* – som definieras av sin teoretiska agenda och ”*gender history*” – som fokuserar på det ömsesidiga beroendet och det relationella i kvinnliga och manliga identiteter – vara till hjälp. Det finns en tendens att presentera dessa tre angreppssätt som en utvecklingsberättelse där kvinnohistoria och feministisk historia ersätts av ”*gender history*”, skriver Sue Morgan. Men det är snarare i korsningarna och överlappningarna mellan dessa tre som teoretiska kontroverser och innovationer har ägt rum.⁹ Flera av de resonemang som kommer till uttryck i de följande artiklarna kan tolkas i detta ljus. Kan vi hävda att kvinnohistoria är ett överspelat fenomen när de få kvinnorna före 1800-talet som nämns i den svenska skolans läroböcker i dag är ett par drottningar, och när historien i encyklopedier och läroböcker som används på universitetens grundutbildningar är könsblind?¹⁰

Ulrika Holgersson menar i sin artikel att det är nödvändigt, och möjligt, att skriva kvinnohistoria i dag utifrån en ny teoretisk position, inte om kvinnor i sig utan om de sociala och kulturella villkor som beredde kvinnor en viss position och ett visst handlingsutrymme i samhället, vid en bestämd tid och plats i historien. Maria Sjöberg anser att genushistoriker bör bejaka paradoxer, bland annat den som Nancy Fraser diskuterat i ett antal arbeten: att forskningen behöver formulera frågor som omfattar både hänsyn till kulturellt baserade identifikationer och till orättvisor som hör samman med materiell ojämlikhet.

Ett angränsande tema som berörs i artiklarna är att genushistoriker blivit mindre synliga på det genusvetenskapliga fältet. Det verkar som om forskarnas situation har betydelse för deras ställningstaganden. Sara Edenheim och Ulla Manns tycks mena att frånvaron beror på genushistorikers oförmåga eller ointresse att följa teoriutvecklingen på det genusvetenskapliga och femi-

nistiska forskningsfältet. Andra författare påpekar att frånvaron inte behöver handla om ett ointresse för teori eller om marginalisering inom fältet utan om ett aktivt val. Det är kanske inte klokt, eller ens önskvärt, att delta i alla debatter, i flera fora? Forskare som är verksamma på historiska institutioner påpekar att det är tidskrävande att hålla sig à jour med teori- och metodutveckling på flera fält, och att ett alternativ då är att välja integrering i historiedisiplinen. Många genushistoriker har ett intresse för breda samhällliga processer (som reproduktion och äktenskapsmönster som förändringskraft i historien), för könsförhållanden i förmoderna samhällen och för komplexa historiska förändringsprocesser, något som genusvetenskaplig forskning inte visar något större intresse för idag. Några påminner om att feministiska och genusvetenskapliga teoridiskussioner – i likhet med teoriutveckling i andra discipliner – i sig är tids- och platsbundna och inte omedelbart kan tillämpas på andra tiders förhållanden. Forskarnas motiv och ställningstagandena varierar med andra ord, bland annat beroende på situering i det akademiska landskapet. Ulla Manns vädjan om att vi behöver ett feministiskt discussionsrum där Clio och de andra gudinnorna kan flyga och tänka fritt känns i det perspektivet som mycket angeläget!

Den metateoretiska diskussionen om den genushistoriska sub-disciplinens relation till genusvetenskaplig och feministisk teoridiskussion kretsar ofta kring frågan om vad historiker kan lära sig av de sistnämnda.¹¹ Många goda sådana förslag kommer fram i de artiklar som presenteras här: att det är möjligt att skriva kvinnohistoria utan att fastna i naturaliserade kategorier av kvinnlighet och manlighet; att uppfattningar om kroppslighet och fysisk aktivitet är förbisedda aspekter i genushistorisk forskning; att de är historiskt präglade och formar subjektivitetsuppfattningar och konstruktioner av kön; att undersökningar om globalisering, transnationalism och postkoloniala mönster i historien ofta är en förbisedd men oumbärlig aspekt av de nationella historierna, för att nämna några exempel.

En fråga som mer sällan ställs – och som är minst lika intressant – är vad genushistoriker kan bidra med i den genusteoretiska, vetenskapliga diskussionen? Helena Bergman närmar sig frågan från två håll. Till att börja med påpekar hon att genusvetares orientering i och mot *tiden* skiljer sig från historikernas. Feministisk kunskap är definitionsmässigt orienterad mot framtiden – att göra sig av med det historiska oket av oförrätter – medan historikernas fokus är att analysera händelser och processer i det förflutna som bidragit till att skapa förhållandena i dag. Genusvetare är också i dag mer intresserade av *platsen* och dess konstituerande av identiteter, än av temporalitet som är historikernas specialitet. Temporalitet som en komplex aspekt av sociala relationer på både personlig och samhälllig nivå är implicit närvarande i de flesta historikernas arbeten, skriver Bergman med inspiration av den amerikanska

historikern William Sewell. Historiker orienterar sig med hjälp av teorier i sin forskning men de är ofta är dåliga på, vilket är Bergmans andra poäng, att "tala tillbaka" i teoretiska frågor och sätta ord på vad de är bra på och vad de faktiskt gör.¹² Konceptualisering av samhällslivets och de sociala relationernas djupa temporalitet – komplexitet, motsägelsefullhet, kontextberoende, skiftande förändringstakt – är något som även genushistoriker borde formulera sig teoretiskt kring och sätta på pränt.

Ulrika Holgersson vill med sitt exempel visa att empirisk forskning om kvinnor fortfarande är nödvändig och Ann-Catrin Östman hävdar på liknande sätt att kvinno- och könshistoriska studier och synteser bidrar till omformuleringar av de nationella historiografierna. Undersökningar om äldre tiders könsrelationer bidrar till att utveckla och historisera genusvetenskapliga begrepp och teorier, menar Karin Hassan Jansson, liksom genusforskning inom idrottshistoria kan göra det.

Sammanfattningsvis kan man kanske konstatera att det finns en spänning, och en klyfta, mellan genusvetenskapliga teordiskussioner och genushistorikers sätt att diskutera och använda teorier. En implikation av det är, som vi konstaterat ovan, att historiker borde skärpa sin förmåga att kommunicera sina teoretiska resonemang och överväganden i skrift. En annan implikation som vi kan se är att den teoriutveckling som sker inom den inomdisciplinära genusforskningen tar sig andra vägar än den gör inom den feministiska/genusvetenskapliga forskningen. Artiklarna i detta nummer och diskussionerna vid seminarieserien i Stockholm visade att genushistoria är ett moget akademiskt fält, och att en av fältets egenskaper är just att det finns oenigheter och en kamp inom fältet.

En central fråga är huruvida genushistoriker och genusvetare, mot bakgrund av den senaste tidens intensiva institutionalisering av genusvetenskap som ämne och den klyfta i teordiskussionerna som berörts ovan, fortfarande agerar på samma fält eller om vi snarare befinner oss på två skilda, eller delvis överlappande, akademiska fält? Vad som sker med genushistorien som akademiskt fält beror till syvende og sidst på vad vi genushistoriker väljer att göra. Meningsskiljaktigheter och debatt är en ovillkorlig förutsättning i den akademiska professionen. En konsekvent självkritisk hållning och destabiliserande av det välkända som kännetecknat feministisk vetenskapspraktik är en källa för kreativitet, optimism och drivkraft. Det är upp till oss att välja vilka diskussioner vi är beredda att föra, vilka teoretiker vi låter oss inspireras av och vilken forskning vi bedriver.

Noter

- 1 Joan Scott, "Feminism's History", *Journal of Women's History* 2004:2, s. 10–29.
- 2 Se även Anita Göransson, "Att bygga ett vetenskapligt fält. Förutsättningar och utvecklingslinjer", i *Föregångarna. Kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap*, (red.) Kirsti Niskanen och Christina Florin, Stockholm 2010, s. 210–213.
- 3 Texterna återges här i alfabetisk ordning. Sammanlagt 17 forskare framträdde vid seriens nio seminarietillfällen: Gro Hagemann, Sara Edenheim, Anita Göransson, Ulrika Holgersson, Yvonne Hirdman, David Tjeder, Bente Rosenbeck, Ulrika Nilsson, Christina Florin, Ulla Manns, Karin Hassan Jansson, Maria Sjöberg, Svante Norrhem, Ann-Catrin Östman, Helena Bergman, Jens Ljunggren och Helena Tolvhed. Ett stort tack till alla medverkande, både föredragshållare och åhörare, för inspirerande diskussioner och kommentarer.
- 4 Sue Morgan, "Introduction. Writing Feminist History: Theoretical Debates and Critical Practices" i *The Feminist History Reader*, (red.) Sue Morgan, London och New York 2006, s. 12. Vi använder här termen "poststrukturalism" i samma bemärkelse som Sue Morgan: "It [poststructuralism] incorporates elements as diverse as the decentring of the subject and the abandonment of grand narratives', but is probably best known for its affirmation of the inescapable centrality of language in the creation of historical meaning. Language, according to poststructuralist thought, simultaneously arises from, and inscribes, 'reality'." Morgan, s. 13.
- 5 Två av dessa debatter – mellan Sonya Rose, Kathleen Canning, Anna Clark och Maria Valdeverde samt mellan Joan Hoff, Susan Kingsley Kent och Caroline Ramazanoglu – är omtryckta i Morgan 2006, s. 160–190. Se även Laura Lee Downs "If 'Woman' is Just an Empty Category, Then Why Am I Afraid to Walk Alone at Night? Identity Politics Meets the Postmodern Subject", Joan Scott, "The Tip of the Volcano" och Laura Lee Downs "Reply to Joan Scott", alla i *Comparative Studies in Society and History* 1993 (April), s. 414–451 och Lisa Dugan, "The Theory Wars, or, Who's Afraid of Judith Butler", *Journal of Women's History* 1998:1.
- 6 Sonya O. Rose, *What is Gender History?*, Cambridge 2010, s. 104–108; även Morgan s. 18–19. För en nordisk diskussion, se t.ex. Gro Hagemann, "Modernt og postmodernt" i *Feminisme og historieskrivning. Intrykk fra en reise*, (red.) Gro Hagemann, Oslo 2003, s. 75–90; Anita Göransson, "Mening, makt och materialitet. Ett försök att förena realism och poststrukturalism", *Häftan för kritiska studier* 1998:3–4. De genushistoriska debatterna om poststrukturalismen bör placeras i en vidare kontext av diskussioner inom historieämnet. Internationellt har kontroverserna bland historiker vädrats i ett antal publikationer. För en sammanfattning av debatterna, se t.ex. Keith Jennings (red.), *The Postmodern History Reader*, London 1997.
- 7 Se t.ex. Yvonne Hirdman, "Han och hon och dom – frågor i tidens töcken" i *Att göra historia. Vänbok till Christina Florin*, (red.) Maria Sjöberg och Yvonne Svanström, Stockholm 2008, s. 36–43, Yvonne Hirdman, "Min väg från förvirring till förtryck – en framgångssaga" i Niskanen och Florin, s. 236–237.
- 8 Se t.ex. Christina Carlsson Wetterberg, "Från patriarkat till genussystem – och vad kommer sedan?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1992:3 och Hagemann, s. 77–80.
- 9 Morgan 2006, s. 4. Ett liknande resonemang förs i Maria Sjöberg, "Från kvinnohistoria till genushistoria" i *Genusperspektiv i historia: Metodövningar*, (red.) Magnus Perlestam, Lund 2001, s. 7–24. Se även Ann-Catrin Östmans kritiska reflektion i detta nummer över Monika Edgrens diskussion om genushistorisk forskning i Scandia 2010:1.
- 10 Se Ulrika Holgerssons artikel i detta nummer samt Maria Sjöberg, *Kritiska tankar om historia*, Lund 2012.
- 11 Se t.ex. Monika Edgren, "Genushistoria och den tvärvetenskapliga genusforskningen", *Scandia* 2010:1; även Jens Rydström och David Tjeder *Kvinnor, män och alla andra*, Lund 2009.
- 12 Sewell går så långt som att hävda att "Historians may be virtuosos of social temporality, but their theoretical consciousness is often so underdeveloped that they are not conceptually aware of what they know." William Sewell, *The Logics of History, Social Theory and Social Transformation*, Chicago 2005, s. 12.